

29. Strubbe J. H. M. The Imperial Cult at Pessinous // The impact of Imperial Rome on religions, ritual and religious life in the Roman Empire / Ed. by L. De Blois, P. Funke, J. Hahn. – Leiden; Boston : Brill, 2006. – 106-121.
30. Wroth W. Catalogue of the Greek coins of Galatia, Cappadocia, and Syria. – London : British Museum, 1899. – XCI, 341 p.

Олег Петrenchко

Культ імператора в Галатії

У статті з'ясовано особливості культу імператора у Римській Галатії. Простежено організацію імператорського культу на провінційному та місцевому рівнях. Встановлено, що організація культу імператора у цій провінції відбувалася за зразком Віфінії та Азії. Показано вплив західної, зокрема італійської традиції у храмових комплексах імператорського культу Галатії.

Ключові слова: культ імператора, Галатія, Анкіра, Песінунт.

Надійшла до редакції 17.09.2015 р.

УДК:271.4-523.41(477.85-25)

© Мизак Нестор
(Чернівці)

ЦЕРКВА УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В ЧЕРНІВЦЯХ: ДВА СТОЛІТТЯ В ІМ'Я БОГА І УКРАЇНИ

У статті висвітлюється двохсотлітній період діяльності і розвитку УГКЦ в Чернівцях в умовах австро-угорської, румунської й російської окупації та незалежності України.

Ключові слова: УГКЦ, церква Святого Фадея, церква Успіння Пресвятої Богородиці, отець Т.Максимович, отець К.Костецький, А.Шептицький, В.Залозецький, Львівський "псевдособор" 1946 р., підпілля УГКЦ.

Актуальність теми. Церква Успіння Пресвятої Богородиці в Чернівцях за двохсотлітній період свого існування на Буковині зробила вагомий внесок в усвідомлення українцями національної християнської моралі. Долаючи перешкоди, святиня уже двісті років займає активну життєву позицію у вихованні краян, їх релігійних почуттів, патріотизму та національної ідентичності. Не будучи домінуючою в Чернівцях, УГКЦ з найдавніших часів брала участь у громадянських акціях, політичних вічах, сприяючи зростанню її авторитету.

Такою вона є і сьогодні. Продовжуючи попередні традиції, УГКЦ однією з перших молитовно виступила на захист молоді у Києві на Майдані 2014 р., української держави від збройного нападу російського агресора. Священики УГКЦ – активні учасники волонтерського руху, які збирають кошти на лікування поранених і хворих, будівництво святинь, духовних закладів. Ці та інші дії УГКЦ у Чернівцях висувають її на провідне місце серед інших церков і деномінацій у духовному вихованні сучасного українського соціуму. Порівнюючи чотири доби розвитку УГКЦ: австро-угорську, румунську, радянську та сучасну українську, переконуємося, що перспективний розвиток Церкви можливий лише у вільній державі.

Наукова розробка проблеми християнського і громадсько-культурного життя навколо храму Успіння Пресвятої Богородиці у Чернівцях перебуває у початковій стадії, під час якої ведуться пошуки джерел та матеріалів. Останніми роками в обласному краєзнавчому музеї віднайдено унікальні спогади довголітнього пароха церкви Келестина Костецького, в яких автор детально висвітлює події, що відбувалися у церкві від її зародження до 1918 р. [1, с. 97-114, 76-82, 142-157]. Про перебування на Буковині у сані єпископа Андрея Шептицького та відвідини ним церкви Успіння записав у спогадах отець Іван Ших з 1901 р., які частково

опубліковані на сторінках "Буковинського журналу" за 1996-1997 рр. [2, с. 124-127]. Частина матеріалів, що стосуються храму, зберігаються в Державному архіві Чернівецької області (ДАЧО), де йдеться про початкове будівництво церкви, додаткову прибудову у тридцятих роках ХХ ст., будівництво пам'ятника Божої Матері "Пієта", вказані прізвища меценатів. Ці документи опубліковані у книзі "Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ" науковцем і завідувачем архіву Марією Никирсою [3, с. 184-191]. Декілька фактів про будівництво церкви Успіння Пресвятої Богородиці зібрано завідувачем міської бібліотеки імені Анатолія Добрянського Лесею Щербанюк [5, с. 5]. Ще деякі – кандидатом історичних наук Ігорем Чеховським у праці "Чернівці – місто культур і релігій" [4, с. 208]. Про жіночий мирянський рух, що зародився у стінах церкви, віддзеркалено у монографії О.Гнатчук "Українські жіночі організації на Буковині (80-ті рр. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)" [6, с. 292].

Метою публікації є поглиблене вивчення діяльності Української греко-католицької церкви у Чернівцях в умовах панування Австро-Угорської імперії, румунської і радянської окупації та української державності з метою використання матеріалу для написання підручників з релігієзнавства, історії релігієзнавчої та богословської думки в Україні, Української греко-католицької церкви та інших праць.

Виклад матеріалу. Першими віруючими УГКЦ у Чернівцях ХІХ ст. були буковинці та військові Австрійської імперії – вихідці з Галичини, які переселялися через Дністер та прагнули мати власну церкву, але їм протистояла влада із числа волохів (румунів). Не маючи своєї церкви, віряни греко-католицького віросповідання мусили молитися у православних храмах. Історик Р.Ф. Кайндль у документальних даних про Чернівці зафіксував, що чернівецькі греко-католики зверталися до галицького намісництва з проханням призначити для них священика, адже їхня кількість сягала вже 563 особи [3, с. 184]. З цією метою з меморіалом до австрійського імператора Франца І звертався львівський митрополит Антон Ангелович, щоби направити на Буковину відповідних священиків. 4 квітня 1780 р. у Відні відбулася двірцева нарада, у якій австрійський уряд вирішив зайнятися питанням, як повернути греко-католиків до власної церкви [1, с. 98]. Щоправда, єпископ Радівецький Герескул листом від 18 серпня 1781 р. радив крайовому губернатору генералу Енценбергу не займатися церковною проблемою, щоб не викликати незадоволення населення. Але заснуванню греко-католицької церкви перешкодила війна з Наполеоном, під час якої було не до церковних справ.

Перша греко-католицька єпархія постала 1811 р. у Чернівцях під керівництвом направленого зі Львова священика Олексія Ступницького, але він служив недовго. У 1812 р. зі Львова прислали наступного священика Василя Терлецького для катехизації греко-католицьких учнів гімназії. Позаяк катехіт Василій був зайнятий при навчальному закладі і не міг виконувати церковні обов'язки, вирішили прислати зі Львова ще одного священика з церкви Святих Петра і Павла – Гавриїла Дубовіцького [1, с. 98]. Його першочерговим завданням було стримати буковинських греко-католиків від переходу до православної церкви, тобто "схизми".

Нарешті 1813 р. австрійський уряд розпорядженням 1/5 1812 № 15264 наказав утворити греко-католицьке душпастирство у Чернівцях, але організаційні питання рухалися помалу. До Чернівців з Надвірної приїхав отець Стефан Лежогубський на місцевого капелана, але він прослужив усього 1 рік і 9 місяців. Після нього 1814 р. до Чернівців із Сянока направили отця Теодора Лаврецького з функціями священика і декана. До речі, його портрет як такого, що характеризувався з найкращого боку, пензля невідомого художника зберігається у фондах Чернівецького обласного художнього музею [1, с. 98].

У характеристиці, що збереглася на отця у Чернівецькому обласному архіві, записано, що він володів "відповідними мовними, філософськими і теологічними знаннями (...). На Буковині його знання будуть використані належним чином" [7, арк.1-6]. Додамо, що станом на 1857 р. на Буковині мешкало 7 тис. (3, 5%) греко-католиків, а за переписом 1890 р. – близько 20 тис., замешкуваних в основному у Чернівцях [8, с. 163].

У місті остаточно організувався деканат, що підлягав юрисдикції Львівського митрополита, а від 1885 р. – Станиславівській юрисдикції з організацією греко-католицької

дієцезії у Станиславові, що протрималася до румунської окупації краю. У Чернівцях українські греко-католики молилися також у римо-католицькому костелі Воздвиження, де мали для свого користування невеликий вівтар – боковий престіл Пресвятої Богородиці. Всі вищезгадані українські священики до 1821 р. відправляли богослужіння о 8-й годині ранку, а потім мусили залишати храм для польської спільноти, що викликало часті непорозуміння й неузгодженості між парохами української та польської конфесій, які навіть залагоджували вищі церковні чини.

Отже, будівництво власного храму було вже на часі. Збудували його за декретом Надвірної канцелярії від 3 червня 1819 р. будівельним підприємцем Францом Росбахом із твердих матеріалів [3, с. 185]. Для цього 1820 р. заможний чернівчанин Фадей Туркул передав греко-католикам під будівництво церкви велику власну ділянку землі на схід від площі Ринок та пожертвував значні кошти для будівництва. 31 травня 1820 р. патріот власноруч заклав наріжний камінь під будівництво святині. Храм будували швидко і через рік 10 червня 1821 р. церква постала. Вона була першою кам'яною будівлею по вулиці Руській [5, с. 2].

У Державному архіві Чернівецької області залишився інвентарний опис із характеристикою церкви, де йдеться: "Крита дранкою, вимощена кам'яними плитами, вміщує 500 осіб, має довжину 16 градусів 3 хвилини, ширина, що є також нефом церкви, має 7 градусів. Споруда має хрестово-вежову систему. В її основу підкладено хрест. Церква має велику вежу, яка покриває головний вівтар, над двома малими вівтарями підносяться дві інші вежі. Над центральною вежею ще один хрест. Церква має тільки один вхід" [3, с. 185].

На клопотання греко-католицької громади Галицьке намісництво пішло назустріч і розпорядженням від 2 грудня 1823 р. дозволило добудувати тамбур, будівництвом якого займався будівничий Росбах. Церкву розписував художник Шингалевич: вівтар, бічні вівтарі, іконостас. Його виготовлено з липи, згідно з планом талановитого декана Лаврецького та прикрашено розписами майстра із с. Жадова Андрієша Тарновського. Розповідається про гарно вирізьблений іконостас, що, крім середніх царських воріт, мав ще два крила верхні і два – нижні та двоє бокових воріт. На іконостасі намальовано образи "Народження Христа", "Тайна вечеря", "Богоявлення" та інші художника Фолаковського.

На всі ці та інші церковні цінності потрібно було багато коштів, і їх щедро жертвували українські патріоти. В архівних матеріалах записані прізвища парафіян-жертводавців: Гнатюка Тимофія і його дружини Катерини, Гринька Василя з Катериною, Москалюка Йосипа, Слимака Олексія, Скипінської Ганни та інших. Жертвували також товариства Йоганна та Марії Струсів, Олександра Подольського, Штефана та Кароліни Самборських, Василя Сусідкієвича, Михайла та Домни Пашковських, Марчела Харінки [9, арк. 1-33].

Патроном церкви визначили Святого Фадея, що чітко засвідчує про долю українського населення Буковини в умовах онічечення та нищівної експлуатації краю. Важкий стан українства стає зрозумілим з молитви до Святого Фадея: "Прийди на поміч мені своїм могутнім заступництвом, бо ти маєш від Бога ласку приходити зі скорою поміччю тим, хто втратив всяку надію на порятунок (...). Моє життя – життя христів, а дні мого життя – море терпінь. Дороги життя мого вкриті терням і кожна хвилинка його – свідок сліз і зітхань" [10, с. 34]. Буковинські греко-католики молитвою до Святого Фадея просили заступництва від злих сил на власній землі.

Таким чином, своєю появою церква засвідчила про організовану національно-християнську силу, що обстоюватиме права буковинців. Про національну та європейську духовність зголошувала архітектура церковної споруди, побудована у стилі пізнього європейського класицизму – ампір. Як висловився Володимир Залозецький, український вчений, культурний і громадський діяч (1896-1959): "Європейський дух, який завжди витав над Україною і Буковиною зокрема, не був новим, адже Україна завжди прагнула до Заходу (...). Вона [церква. – *Н.М.*] найкраща фасада у Чернівцях, яку я знаю" [11, с. 2].

Парохи новозбудованої української церкви отець О.Лаврецький і з ним ще два священики, серед них В.Терлецький, церковну справу повели в русло повернення русинів-українців до батьківського обряду. Отець В.Терлецький часто появлявся у селах, де замешкували колишні греко-католики, з метою повернути їх у лоно Української греко-католицької церкви. Це

викликало незадоволення, особливо румунських православних священиків, які погрожували його навіть убити, якщо з'явиться ще раз у селі [12, с. 144-145].

Про те, як розвивалося парохіальне життя при церкві Святого Фадея, детально йдеться у спогадах Келестина Костецького та матеріалах обласного архіву під назвою "Інвентарний опис майна уніатської церкви у Чернівцях". Наголошується, що "святиня належить до Львівської архідієцезії під керівництвом почесного прелата, рицаря ордена Франца Йосифа – Теодора Максимовича", якого направили на Буковину деканом і парохом у серпні 1835 р. з Сучави, і він пропрацював у місті найдовше за всіх, душпастируючи 46 років.

Цього священика характеризують як досвідченого катехіта і душпастиря, освіченого, поміркованого і врівноваженого у контактах з людьми, які часто просили його протегувати перед міською владою з різних життєвих питань. За часів Т.Максимовича кількість греко-католиків різко зросла з тисячі осіб до п'яти тисяч. Т.Максимович побудував пробство, звів будинок для "сотрудника" в церкві з додатковими приміщеннями [1, с. 103]. 1862 р. під орудою Максимовича церкву розмалювали [1, с. 104].

9 травня 1880 р. греко-католицьку парафію планував відвідати митрополит Йосиф Сембратович з т. зв. канонічною візитацією. Проти візиту виступили прорумунськи налаштований президент Буковини Алезані з православним митрополитом Сильвестром Андрієвичем, що змінив своє прізвище на румунське (Морару). Але Й.Сембратович прибув у зазначений час. Його перед польським костелом зустрічали представники трьох католицьких конфесій: греко-, римо- і вірмено-католики [1].

Після всіх відзначень Йосиф Сембратович забажав відвідати президента краю, але той на знак "протесту" не вийшов до митрополита. Як згадує К. Костецький, Й. Сембратович після повернення до Львова написав імператору Францу Йосифу I звіт, у якому поскаржився на вчинок президента Буковини під час візитації. За нетактовну поведінку щодо митрополита, Алезані отримав від цісаря догану і доручення більше уваги приділяти розвитку Української греко-католицької церкви у Чернівцях та Буковині [1, с. 105].

17 травня 1881 р. після довгих років праці у церкві священик Т. Максимович помер. На його смерть боляче відреагували депутати Буковинського сейму. Головуючий на засіданні бургомістр Антон Кохановський встав і сказав таке: "Нині значна частина історії Буковини зійшла до гробу, бо сего дня умер канонік Максимович, котрий близько 50 літ тут діяв, для того на знак пошани для покійника перериваю засідання" [1, с. 105].

Після похоронних заходів, коли все уляглося, у січні 1882 р. на священика у Чернівцях українська інтелігенція забажала пароха Миколу Устияновича з Сучави, відомого поета. Але свою кандидатуру запропонував отець-канонік Юліан Сембратович, парох церкви Святих Петра і Павла зі Львова, який відвідував Чернівці під час візитації митрополита Йосифа Сембратовича. Хоч прихожани його не бажали, слово митрополита було законом, і на парафію в Чернівцях заступив отець Юліан. Щоб зберегти свій вплив у церкві, вірні вирішили вписати до статуту братства Святого Фадея дієві пункти, за допомогою яких можна було б контролювати діяльність священика Юліана, тобто повернутися до ставропігійальних часів. Статут подали на затвердження митрополитові ординаріату та крайового уряду. Але церковний уряд не узгодив статут у такому вигляді, хоча державний уряд на основі відповідного закону про братства затвердив його. Юліан Сембратовича через те, що часто вживав у своїх проповідях полонізм, парафіяни називали "ляхом". Його чомусь недолюбливали, хоч парохіальні обов'язки священика і декана він виконував щиро і справедливо. На жаль, з 3-го на 4 березня 1884 р. отець під час сну зазнав крововиливу у мозок і раптово помер [1, с. 108].

Восени цього року до церкви Святого Фадея за результатами конкурсу зголосився переможець Келестин Костецький – парох зі Скали (напевно – Подільської, що на Тернопільщині). Приїхавши до Чернівців, отець напередодні 14 лютого 1885 р. розпочав Святу Літургію та виголосив запальну проповідь, у якій окреслив програму душпастирства та щоденний графік святочних богослужінь. Після Служби Божої особисто познайомився з кожним братчиком Святого Фадея під керівництвом Ізидора Винницького. Келестин

Костецький (1843-1919 рр.) був четвертим парохом після отця Максимовича, що керував парафією також довго, упродовж 1885-1919 рр. За жертвну працю для церкви і моральне виховання міщан отримав титул почесного громадянина міста. Отець володів неабиякими ораторськими здібностями та працьовитістю, завдяки яким проповідував Слово Боже та виховував у вірних любов до Бога, обряду національної ідентичності [1, с. 109].

Влучну характеристику Келестина Костецького подала газета "Час", щоправда, у десятиліття його смерті: "Келестин Костецький виголосив більше проповідей, ніж усі три отці разом, які працювали з ним у церкві, так само сповідальниця отця Костецького не світилася пусткою, коли тільки церква була відкритою. Не раз було, що удосвіта, коли молодий священник приходив на службу, у сповідальниці отця Костецького уже горіла лампа" [3, с. 189].

Першою втіхою К.Костецького було те, що до нього звернулися парафіяни с. Рідківці (Раранча), аби прийняти їх у лоно "унійної церкви", оскільки їхній священник О.Тарнавський, хоч і українець з діда-прадіда, відправляє Богослужіння тільки порумунськи. Як наслідок, до унійної церкви перейшло близько 800 парафіян, решта 800 залишилися при церкві румунського обряду [13, с. 232].

Келестин Костецький брав активну участь у громадському і політичному житті краю. На той час у Чернівцях існували дві партії: народовців і москвофілів. Священник підтримував добрі відносини з представниками обох напрямів і намагався їх помирити, пояснюючи вади перших і других. Серед греко-католиків вирізнялися своєю патріотичністю Сидор Винницький – голова товариства Святого Фадея, який подружився з К.Костецьким, Степан Смаль-Стоцький – український культурний і громадський діяч, педагог, учений-славіст. Про С.Смаль-Стоцького К.Костецький написав, що зробив він для Буковини стільки, як Андрей Шептицький для Галичини [13, с. 232].

За патріотизм УГКЦ до отця-декана звернувся крайовий інспектор шкіл та майбутній український президент краю періоду визвольної боротьби у 1918 р. Омелян Попович і заявив: хоч він дотримується православного обряду, однак виявив, що священники-уніати, які володіють великим виховним даром у шести "передмістних" школах Чернівців, не катехізують дітей. При цьому додав, що не "защеплені правдивою вірою діти втратять народність, асимілюються і їх важко буде перевиховати" [14, с.126].

Отець Келестин зразу ж відреагував, скликавши священників на нараду, та вирішив оплачувати фіакра з церковної каси для підвезення викладачів, на себе ж узяв одну 4-класну школу для хлопців і 9-класну марійську для дівчат. "Обняття" шкіл катехітами водночас уможливило збільшення кількості дітей у церкві.

Наступним засобом "защеплення" віри у молоді було створення молодіжного хору, у чому допоміг церкві голова церковного братства Федір Сидор Винницький, який спонукав братство виділити певну суму грошей на утримання учителя співу – відомого керівника хору з Галичини Гавриїла Горецького. Своєю художньою працею він спричинився до зростання національної пісенної духовності краю. Церква Святого Фадея заохочувала молодь до навчання хорового співу, до якого потягнулися інтелігенція і міщанство. Духовний спів зацікавив навіть православного комісара Івана Тимінського, і він домігся дозволу у бургомистра на визначення у м. Чернівці однієї базової школи для навчання учнів хорового співу, що у майбутньому принесло Буковині славу як співучого краю.

Келестин Костецький вдихнув нове життя у церковні травневі Богослужіння (маївки), поширені у Галичині. У Чернівцях цього обряду дотримувалися лише у польських костелах. Коли отець Келестин відвідав обидва польські костели, то побачив там велику кількість греко-католиків, ба й навіть православних віруючих.

З цього приводу К. Костецький записав у спогадах таке: "Мушу я признатися, що обгорнула мене зависть, що на ті маївки так много наших, а навіть православних особливо пань ходило. Тож постановив я слідуєчого року і в нашій церкві запровадити маїські богослужіння" [12, с. 144-145].

З літа 1885 р. отець Келестин почав недільні молебні до Матері Божої, і парафіяни швидко засвоїли їх спів в українському варіанті. Перша маївка вдалася на славу. До рідної

церкви потягнулося багато віруючих. Вони натхненно співали. Отець Келестин виголосив цікаву проповідь на честь Матері Божої, уділив присутнім Боже благословення.

Кількість вірних з кожним надвечір'ям збільшувалася. Згодом до церкви прийшов ще один отець зі школи – Альфред Сіменович – та зголосився виступати з проповідями на маївках. Успіх запроваджених заходів К. Костецький зміцнив, отримавши благословення від Станиславівського єпископа Пелеша на подальше їх впровадження у життя [1, с. 146].

Активізація діяльності чернівецької УГКЦ викликала незадоволення у прорумунського православного митрополита Морару. Він наказав перевірити всіх православних вірних, які відвідують українську греко-католицьку церкву, і суворо попередити їх про смертний гріх та відлучення від церкви, але ці погрози не мали ніякого успіху.

Келестин Костецький, працюючи над удосконаленням церковного життя, зустрівся ще з однією проблемою, коли побачив, що частина українських греко-католиків відвідувала каплицю єзуїтів у рамках "набоженства і братства Пресвятої Євхаристії". Тому вирішив таке товариство організувати в церкві. Отож після закінчення маївок оголосив, що наступні молебні в церкві розпочнуться до Пресвятого Серця Ісусового. Напередодні оголосив вірним статут, виданий Львівським митрополитом ординаріатом для "братств євхаристійних".

Як наслідок, упродовж року до "Євхаристійного товариства" увійшло 617 парафіян, і його діяльність згодом стала найпотужнішою зі всіх церковних товариств у місті з погляду матеріального, релігійного і духового. Після довгих років, коли українські Василіяни активізувалися і вийшли з-під юрисдикції польських отців-єзуїтів, отець Келестин віддав товариство під їх керівництво. У результаті активної діяльності отця у 1912 р. у Чернівцях уже налічувалося 12201 віруючих греко-католиків, а Чернівецький деканат з парафіями у селах Біла, Волока, Гореча, Кам'яна, Кучурів Великий, Коровія, Михальча, Остриця, Ревна та інших мав 13044 вірних [3, с. 186].

Наприкінці XIX ст. церква вже не вмщала людей, тому назріло питання будівництва ще однієї святині у Чернівцях. Чернівецький магістрат на основі рішення Чернівецької общинної ради від 24 жовтня 1895 р. за №18211 безкоштовно надав для будівництва земельну ділянку в районі вулиць Семигородської (нині Головна) та А. Маріна (нині Є. Гребінки) з умовою спорудити церкву за чотири роки. В архівному фонді Чернівецького магістрату збереглися креслення земельної ділянки під церкву цивільного геометра Карла Геймби. Однак Перша світова війна зашкодила планам будівництва [15, арк. 20-21].

Утвердженню УГКЦ на Буковині сприяло Станиславівське єпископство, хоча не завжди було так. Особливо, коли ієрархом Станиславівської єпархії став Юліан Сас-Куїловський, приналежний до москвофільського табору, що характеризувався неприхильністю до українців. Насамперед єпископ зліквідував привілей зараховувати священникам службу на Буковині рік за два і карою вважати направлення до Буковини священників з Галичини.

Кожний рік Української греко-католицької церкви приносив щось нове у діяльності. 1895 року митрополит Сембратович розпорядився у всіх греко-католицьких єпархіях відсвяткувати 300-ліття прийняття Брестської унії. Водночас на відзначення рекомендовано запрошувати священників, споріднених з УГКЦ як римо- і вірмено-католицьких, та проводити з їх допомогою триденні реколекції. Виконуючи рекомендації, отець Келестин запросив на свято вірмено-католицького пароха та єзуїта Ебергарда, німця за національністю, прихильного до греко-католиків. 16 листопада 1897 р. церкву з цієї нагоди відвідав племінник відомого російського письменника Льва Толстого – Микола Толстой, визначний діяч російського католицизму [5, с. 5].

Водночас керівником реколекцій запросили магістра новиків Добромільського монастиря Андрея Шептицького. Під час духовної праці Шептицький мешкав у будинку отця-декана К. Костецького, який написав про владуку таке: "За три дні вляв у мене таке пошановання і таку любов для своєї особи, щом зачав його поважати, як святого на тій уже землі. Сам незнав єм, що в нім більше поважати, чи його лагідність, чи його риторичні проповіді, чи велику покору і чемність, чим, нарешті, його великі даровання і науку, яко

доктора прав, філософії і теології" [1, с. 149]. Додамо лише, що владика Андрей приїжджав на Буковину ще три рази та відвідував святиню.

З початком Першої світової війни Українська греко-католицька церква опинилася на вістрі історичних подій. У чернівецькому храмі молилися за щасливе повернення своїх парафіян з фронту додому, щоб Бог зберіг українських воїнів від смерті і поранень. У далекому 1914 р. Келестин Костецький у складі багатонаціональної групи священників промовляв на площі у Чернівцях до українських воїнів-ополченців і говорив по-українськи, щоб сміливо боронили рідну землю від наїзника та зачитав присягу. Незабаром появилися перші жертви з числа українських ополченців, кинутих на передову лінію оборони Чернівців.

Келестин Костецький за ті криваві часи пише наступне: "Межи упавшими ополченцями лягло, або тяжко раненими зістали много наших парохіян, межи ними тоже Іван Вешньовський, судія з Вижниці, одинак у свого батька вислуженого респіцієнта фінансового 80-літнього старця" [16, с. 65].

Вишньовського хоронили з військовими почесностями. Над тілом полеглого виголошував прощальне слово помічник К. Костецького отець Кость Балицький, який між іншим сказав: "...а велика могила хай стане відповіддю тим, що то в нашому народі хочуть лише зраду бачити, а чиї груди захистили Чернівці від ворога, чиїми полками відбили москалів, чиїм трупом вкрилися близ Рокітної? Чия кров обагрила зелені ниви Боян, як не українців. Честь твоєму імені, юний козаچه, пером тобі рідна земля. А пам'ять про тебе із роду в рід!" Українського вояка поховали на центральному кладовищі по вул. Руській, згодом поставили великий пам'ятник, нині усіма забутий [16, с. 65].

У 1918 р. закінчилася Перша світова війна, наслідком якої став розпад Австро-Угорської імперії. У результаті нещасливої для України національно-визвольної боротьби Буковину загарбали румунські окупанти, які зразу почали нищити здобутки краян з часів попередньої австрійської влади. Буковинців позбавили усіх конституційних прав і накиннули контроль армії, поліції, адмінорганів, хоча за Австрії українці користувалися значно більшими правами, про що наголошував історик Зенон Кузеля у статті "Українці в Румунії", опублікованій у націоналістичному часописі "Розбудова нації" за вересень 1928 р.

Українська греко-католицька церква також почала зазнавати переслідувань. Для неї почався другий – румунський етап служіння українському народові. 1921 року чернівецькі греко-католики ще встигли відзначити 100-літній ювілей побудови святині й жертвовної праці вірних на ниві служіння Богові й українському народу. З приводу ювілею газета "Каменярі" у публікації "Столітній ювілей греко-католицької церкви у Чернівцях" написала: "Греко-католицька громада 28 серпня відсвяткувала урочисто соту річницю своєї святині, і вона є рідною дочкою Галицької церкви, збудована для власних синів, їхнім ж коштом". У статті наголошувалось про славної пам'яті мецената Фадея Туркула, який, свідомий своєї національної гідності, одним із перших зрозумів роль церкви у національно-християнському вихованні буковинців" [17].

Під час румунської окупації власті УГКЦ Успіння Пресвятої Богородиці у Чернівцях перепідпорядкувалися від Станиславова у Генеральний вікаріат з осідком у Бая Марє. Церквою у Чернівцях керував отець Михайло Сімович, який очолював також 19 парафій Буковини [18, с. 378-379].

Щоправда, українські греко-католики мали право слухати літургію церковнослов'янською мовою, а священники – виголошувати проповідь українською. Однак з переслідуванням українців у краї динаміка зростання кількості греко-католиків порівняно з австрійським періодом значно пригальмовувалася. Якщо на 1920 р. на Буковині мешкало понад 25 тис. греко-католиків, то згідно з переписом 1930 р. – 28 тис. [8, с. 163].

Конкретні репресії почалися проти церкви у 1936 р., коли на вимогу професора Н.Йорги румунська влада забрала українську греко-католицьку церкву у Сучаві та передала її румунам. Греко-католицький Генеральний вікаріат за таке самоуправство подав до суду в Румунське міністерство культів, у якому відбулися гострі дебати, під час яких професор Н.Йорга охарактеризував священників УГКЦ Буковини як таких, що закликають до

боротьби з румунською владою, мовляв, це "кубло гаддя, яке постійно працює проти румунської держави і українці на Буковині не автохтони" [20].

На захист української церкви став згаданий депутат румунського парламенту буковинський політичний і культурний діяч Володимир Залозецький. У своєму виступі 5 лютого 1937 р. він наголосив, що Румунія мала б підтримувати українців, щоб не стати здобиччю комуністів: "Ми українці, злучені з румунським народом спільною долею. Наші козаки не раз воювали плече в плече з румунами проти тих самих ворогів. Ми мали ту саму віру й того самого Бога. І це належить до нашої релігії, що ми любимо нашу мову. Говорити з нашим Богом нашою мовою, це життєве питання душі, а не політики" [20]. Але ця судова справа тягнулася роками й не була вирішена навіть до приходу червоних у 1940 р. Варто згадати, що 1937 р. українських греко-католиків відвідав у Чернівцях апостольський нунцій Андрей Касило, якому представники української громади міста Я.Злепко і В.Гузар вручили скаргу щодо втручання румунської влади у справи греко-католиків, але вона не подіяла [21].

Щоб зберегти парафію, священник Михайло Сімович мусив проповідувати лояльність до румунських державних законів та пригальмовувати діяльність товариств "Святого Фадея", "Святої Варвари", "Мироносиць" [6].

У тридцятих роках ХХ ст. на порядку денному, як і за Австрії, знову постало питання про будівництво греко-католицької церкви. Однак румунські окупанти не дозволяли розробляти новий проект, і тоді українці почали шукати нові підходи у будівництві. Вирішили церкву розширити із збереженням її первозданного стилю, "як шляхетну, стару, історично цінну домівку нашої віри дитинних літ, цей граничний камінь нашого суспільного розвитку" [3, с. 188].

Завдячуючи Володимирові Залозецькому, святиню було перебудовано за його ж планами зі збереженням первісної основи. Стару частину храму доповнили у стилі модернізованого українського бароко. Після освячення церква отримала нинішню назву Успіння Пресвятої Богородиці. Для неї замовили і виготовили в Італії художній іконостас [5, с. 5].

Церква мала також капличку, побудовану заможними віруючими Самборськими на цвинтарі у двадцятих роках ХХ ст. За радянських часів каплицю сплюндрували, і її відреставровують. Ці та інші духовні символи церкви – як іконостас, сповідальниці, трон, ікони, були пристарані коштами греко-католицьких меценатів: Бужинського, Мартинюка, Антоновича, Завади, Скрентовича, Малковича та інших щирих українських християн.

Румунський період церкви своїми розповідями доповнює єдина в живих прихожанка Ореста Білик. "Обслуговували нас, – пригадує вона, – отець Михайло Сімович. 1938 р. з Риму приїхав священник Кулішир і жив він на вул. Маяковського з сестрою і мамою. Працювали при церкві священники Луцький та канонік Злепко. Останній жив на пробостві біля церкви, і був не жонатий, мав економку, яка прислужувала йому. Ще три священники на прізвища Слабий, Манів і Бойчук мешкали у невеличкому церковному будинку, що нині біля пам'ятника Буковинському куреню. Вони мали сім'ї. Патріотичні заходи при Церкві румуни не дозволяли проводити, хіба що славити їхніх героїв. Коли 1940 р. на Буковину прийшла радянська влада, будучи поінформовані, що їх чекатиме, вони разом з М.Сімовичем назавжди покинули край. Залишився один Кулішир, і хоч його енкаведисти переслідували, він протримався до 1941 р. Тоді, коли більшовики відійшли і прийшли румуни, він продовжував служити і навіть організував багатолюдний похорон зі священниками померлої Ольги Кобилянської 1942 р. У 1944 р., коли червоні повернулися, Кулішир виїхав на захід. Церква залишилася без священників. До нас приїжджали деякі священники з Галичини, але зрідка" [24].

Для УГКЦ визрівали події, пов'язані з Львівським "псевдособором" 1946 р., остаточною заборонаю діяльності греко-католицької святині у Чернівцях. Це був третій, радянський період, характерний суцільною руйнацією церкви атеїстичним режимом. Під час львівських ліквідаційних акцій, пов'язаних із собором, до церкви приїхав інтелігентний священник Євген Юрик, однак він довго не працював і повернувся до Львова, де його арештували. Приїжджав

ще з Гошева священник на прізвище Гродецький, його також схопила служба НКВС. Ще служив отець Венделін Яворка. Це був високоосвічений духівник, студент духовних закладів Тарнави і Братислави. 1912 року закінчив університет в Інсбруку та почав свою священничу службу на Закарпатті. Після Першої світової війни працював ректором Богословського інституту в Тарнаві, опісля переїхав до Рима, де займався підготовкою священничих кадрів східного обряду. 1941 року Папа Римський послав його у Китай душпастирем для слов'ян. Звідти – у Росію та через румунського нунція скерував на Буковину. Ще до Львівського собору Яворка перереєстрував церкву Успіння Пресвятої Богородиці з надією, що все уляжеться і церква функціонуватиме. Однак після "псевдособору" настоятеля Яворку за надмірну активність заарештували і вислали до Сибіру [3, с. 190; 5, с. 190].

Приблизно 1950 р. до Чернівців приїхав з Волині священник Д.Кость. Спочатку він дотримувався греко-католицького обряду, а потім офіційно оголосив про ситуацію, що склалася унаслідок Львівського "псевдособору". Тоді парафіяни УГКЦ поділилися на дві групи. Перша на чолі з активістами т. зв. "Церковної ради" Левковичем, Скрентовичем і Дубом залишилася при церкві, сподіваючись під прикриттям православ'я зберегти її первинну сутність. Про настоятеля церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Чернівцях Д. Костя інформували, що "він всі обряди виконує у греко-католицькому дусі, хоч церква перейшла на православ'я. У своїх проповідях закликає зберігати віру та шлях істинний" [25, арк. 61]. Інші, хто розумівся на підступній політиці СРСР, перейшли до римо-католицької церкви, надіючись при ній зберегти традиції УГКЦ, яку відвідували понад сорок років. Зазначимо, що в костелі поляки зустріли греко-католицьких ізгоїв зі співчуттям, тоді ксьондзами служили Краєвський і Енджієвський.

З метою посилення радянського впливу на колишні громади українських греко-католиків буковинський єпископ Євменій (Хорольський) 14 березня 1956 р., згідно з розпорядженням екзарха України митрополита Іоанна у зв'язку з 10-літтям "возз'єднання уніатської церкви з православною", наказав провести у церквах урочисту Службу Божу. Спочатку вирішили провести богослужіння тільки у Львові, потім передумали і службу відправили також у церкві Успіння Пресвятої Богородиці у м. Чернівці, куди запросили усіх греко-католицьких священників. Організацію заходу поклали на протоієрея Д. Костя. Службу відспівали 25 березня. Однак замість очікуваних близько 300 вірян і запрошених гостей прийшло лише 40. Таким був протест чернівецьких греко-католиків проти насилля радянської влади. У цьому ж руслі Руська православна церква провела Службу Божу у пам'ять загиблого організатора Львівського "псевдособору" 1946 р. Георгія Костельника [26, арк. 11].

Громади УГКЦ Чернівецької області після Львівського "псевдособору", хоч і зазнали серйозних заборон, не змирилися зі своїм статусом і продовжували боротьбу за збереження традиційної церкви. За свідченнями активістки Ярослави Корнелівни Гой, до Чернівців часто навідувалися два священники – Єронім і Яків, у миру брати Євгеній і Ярослав Тимчуки, мешканці села Дуплиська Заліщицького району Тернопільської області. Єронім працював підпільним викладачем УГКЦ, Яків – єпископом. Вони часто зустрічалися з віруючими на квартирі Кубаренко Наталії Корнелівни, сестри Ярослави, за адресою вул. Череповецька, 11. Отці відправляли Службу Божу, сповідали людей, хрестили дітей, читали проповіді, аж поки їх не схопили емдебісти й не засудили до 10 і 14 років ув'язнення [27, с. 285, 572-578, 707].

Утиски Успенської церкви почалися ще 1952 р., коли влада конфіскувала приналежну святині ділянку землі і саду площею 3349 квадратних метрів [28, с. 3]. Церква проіснувала до 1961 р., потім за розпорядженням радянської влади її зачинили та віддали під склад "Бази культторгу".

Але ці та інші заходи влади не зупиняли дій віруючих. Вони писали скарги, заяви і прохання у вищі інстанції, протестуючи проти закриття церкви, хоч на їхні прохання влада не реагувала [29, арк. 1-15]. Напередодні легалізації до Чернівецького собору Успіння Пресвятої Богородиці приїздив священник Іван з м. Яремче й відправляв Службу Божу перед зачиненими дверима святині. [28, с. 3]. Ініціативний комітет, який збирався на квартирі Мирослави і Святослава Мельничуків у Чернівцях, у листопаді 1989 р. домігся дозволу молитися перед дверима

зачиненої святині. 8 січня 1990 р. отець Микола Сімкайло відправив перед зачиненими дверима Службу Божу із сотнями вірних греко-католиків [30]. Нарешті влада 6 жовтня 1991 р. відчинила церкву. Храм вступив у четвертий, національний етап – уже свого відродження, пов'язаний з проголошенням української державності. Першим отцем відродженої греко-католицької церкви став Іван Качанюк, а буковинським деканом – Тарас Сеньків, його наступником – отець Іван Косило. 3 квітня 1996 р. церкву очолив отець Валерій Сиротюк. 2006 року єпископ М.Сімкайло проголосив створення Буковинського вікаріату Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ, а церкву Успіння Пресвятої Богородиці – її соборним храмом [30].

Висновки. Підсумовуючи двохсотлітній період діяльності Української греко-католицької церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Чернівцях, відзначимо її вагомий внесок у збереження духовності української Буковини в умовах австрійського, румунського й радянського режимів. Церква оберігала духовний, політичний і життєвий простір вірян, була чи не єдиною, куди люди спішили на пораду у щоденних важких буднях, через переслідування та світові війни. Будівництво церкви свідчить, що буковинці завжди мали меценатів для зведення храмів та відданих священиків, які щиро служили парафіянам, впроваджуючи у церковне життя нові форми і методи християнського виховання. Незважаючи на заборону існування радянською владою, УГКЦ не змиралася й діяла у підпіллі до тих пір, поки не розвалилася радянська "імперія зла". В умовах відродження незалежної Української держави храм Успіння Пресвятої Богородиці у Чернівцях відроджує призабуті українські традиції, поєднуючи їх з глобалізаційними процесами сучасності.

Література

1. Хроніка парохії гр.-кат. в Чернівцях від її оснування аж до часу біжучого 26/2 1912 // Буковинський журнал. – Ч. 3–4. – 1996. Ч. 1, Ч. 2. – 1997. – С. 97–114; 76–82; 142–157.
2. Історія Церковної Унії на Буковині від початку її заснування аж до 1901 року // Буковинський журнал. – Ч. 2. – 2010. – С. 124–127.
3. Никирса М. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ / Марія Никирса. – Чернівці : Золоті литаври, 2008. – С. 184–191.
4. Чеховський І. Чернівці – місто культур і релігій / Ігор Чеховський. – Чернівці : Місто, 2009. – 208 с.
5. Щербанюк Леся. Греко-католицький собор Успіння Пресвятої Богородиці (рукопис). – 5 с.
6. Гнатчук О. Українські жіночі організації на Буковині (80-ті рр. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.) / Оксана Гнатчук. – Чернівці, 2004. – 292 с.
7. Державний архів Чернівецької області (далі ДАЧО). – Ф. 1026, оп. 1, спр. 169, арк. 1–6.
8. Чев'юк Ф., Захарчук В. Буковина і буковинці. Про історію краю і життя людей // Ф. Чев'юк, В. Захарчук. – Львів : Світ, 2000. – 200 с.
9. ДАЧО. – Ф. 39, оп. 2, спр. 69, арк. 1–33.
10. Прийдіте поклонімся. Молитовник. – Львів, 1994. – С. 34.
11. Час. – 1929. – 28 березня. – № 141. – С. 2.
12. Буковинський журнал. – 1997. – № 2. – С. 144–145.
13. Даниленко В. Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність / Володимир Даниленко, Олександр Добржанський. – Київ – Чернівці, 1991. – 232 с.
14. Попович О. Відродження Буковини / Омелян Попович. – Львів : Червона Калина, 1933. – 126 с.
15. ДАЧО. – Ф. 39, оп. 1, спр. 1884, арк. 20–21.
16. Старик В. Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914-1921 / Володимир Старик. – Чернівці : Прут, 2009. – 697 с.
17. Каменярі. – 1921. – Ч. 17. – 20 вересня.
18. Українська греко-католицька церква на Буковині. – Реймс, 1953 (рукопис);
19. Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина: її минуле і сучасне. – Париж – Філадельфія – Дітройт : Видавництво "Зелена Буковина", 1956. – С. 378–379.
20. Нова Буковинська газета. – 1996. – № 23. – 14 черв. – С. 5.
21. Українські справи в дебатах сенату // Хліборобська правда. – 1937. – Р. 16. – Ч. 4. – 7 лют.
22. Посол д-р Залозецький відповідає // Час. – 1937. – Ч. 12. – лют., ч. 2372. – С. 2.
23. Час. – 1937. – 17 лип. – Ч. 2591. – С. 2.
24. Білик О. Спогади. – Чернівці, 2015. (Архів автора). – С. 2.
25. 25 ДАЧО. – Спр. 2396. Інформації. Справки, докладные записки уполномоченных Советов по делам православной церкви и по делам религиозных культов по Черновицкой области о проделанной работе, 05.01.1955 – 09.12.1955 рр. – 210 арк.

26. ДАЧО. – Спр. 104. Информации по вопросам деятельности православной церкви и духовенства направленные Уполномоченному Совету по делам религии, 03.01.1956 – 27.12.1956. – 71 арк.
27. Становище Української Католицької церкви в Україні 1979-1980 рр. // Мартирологія. Українська католицька церква. Документи і матеріали. – Торонто – Балтимор : Християнський самвидав України, 1985. – С. 707–725.
28. Гой Я. Спогади. – Чернівці, 2015. (Архів автора). – С. 3.
29. ДАЧО. – Спр. 305. Обзор зарубежных средств массовой информации по вопросу положения католической церкви и остатков униатства в СССР, 11.04.1980. – 15 арк.
30. Нова Буковинська газета. – 1996. – № 23. – 14 черв. – С. 5.

Nestor Mysak

**The church of Dormition of Virgin Mary in Chernivtsi:
two centuries for God's and Ukraine's sake**

The article analyzes the two-centuries history of activity and development of UGCC in Chernivtsi in Terms of Austrian-Hungarian, Romanian and Russian occupation and during Ukrainian independence.

Keywords: UGCC, Church of Saint Tadeus, Dormition of Virgin Mary, Father T. Maksymovych, Father K. Kostetsky, A. Sheptytsky, Romanian occupation, V. Zalozetsky, Lviv “pseudo-council” of 1946, UCCC underground.

Надійшла до редакції 16.09.2015 р.